

BISMARCK, HITLER EN KOHL EN DIE GRENSE VAN DIE MOONTLIKE

Leopold en Ingrid Scholtz*

Summary

What precisely the boundaries of the possible were, how Bismarck, Hitler and Kohl reacted thereupon and what implications it had for Germany and Europe, are investigated here. The important intermezzo of the Cold War, and thus also the roles of Adenauer and Brandt, are also considered. Ultimately it boils down to the interaction between individual and impersonal factors in the shaping of history.

INLEIDING

Hoe word die geskiedenis gemaak? Hoeveel beweegruimte het individuele mense – vorste, presidente, generaals, Jan en alleman, ensovoorts? Is dit hulle wat bepaal wat gebeur, of is dit onpersoonlike faktore – soos die ekonomie, die demografie, en dies meer, wat die motor van die geskiedenis is?

Karl Marx het byvoorbeeld geglo dat die *klassestryd* – die ongelyke verdeling van rykdom en die ongelyke toegang tot die ekonomiese produksiemiddele – die gang van die geskiedenis dikteer. Daarteenoor was iemand soos Thomas Carlyle geneig om die geskiedenis as die aaneenskakeling van die biografieë van groot mense te sien.¹

Die saak is egter nie so eenvoudig nie. Natuurlik speel invloedryke individue 'n rol. Dink maar aan Alexander die Grote, Julius Caesar, Karel die Grote, Napoleon Bonaparte, Wladimir Lenin en andere. Wie kan ontken dat hulle op beslissende oomblikke beslissende keuses gedoen het wat die geskiedenis ingrypend in 'n ander rigting gestuur het? Die Hellenistiese tydperk in die Nabye Ooste sou immers onmoontlik gewees het sonder die verowerings van Alexander die Grote. Die val van die Romeinse Republiek sou heel anders verloop het sonder die rol van Julius Caesar. Die vroeë Middeleeuse wêreld is diepgaande beïnvloed deur die her-

---

* Dept. Geskiedenis, Universiteit Stellenbosch.

¹ Vgl. William H Shaw, **Marx's theory of history** (Londen, Hutchinson, 1978), *passim*. Kyk ook Arthur Marwick, **The nature of history** (Londen, The MacMillan Press, 1981), pp. 47-8.

vormings van Karel die Grote. Napoleon Bonaparte se militêre veldtogte en sy burgerlike hervormings het die gang van die negentiende eeu in 'n groot mate bepaal. En sonder Wladimir Lenin sou daar geen Russiese Revolusie, geen kommunistiese diktatuur in Rusland en geen Koue Oorlog gewees het nie.

Tog stuit die rol wat individue speel op grense wat bepaal word deur onpersoonlike faktore waarop die individue slegs 'n beperkte invloed kan uitoefen. Alexander se verowerings is vergemaklik deur die innerlike verrotting van die Persiese Ryk en die lewenskragtigheid van die Griekse beskawing. Julius Caesar se staatsgreep is vergemaklik deur die uitgediende instellings van die Romeinse Republiek, maar omdat hy te vinnig probeer vorder het, het dit verset uitgelok en is hy vermoor. Karel se hervormings is in omvang beperk deur die gebrekkige staatstruktuur waarmee hy te make gehad het. Napoleon het Frankryk se kragte heeltemal oorskakel en is uiteindelik verslaan. Lenin se kommunistiese diktatuur het 74 jaar stand gehou, maar uiteindelik beswyk onder die druk van die stelsel se intrinsieke ekonomiese swakhede en interne teenstellings.

Die Duitse geskiedenis van die laat negentiende en twintigste eeu is by uitstek 'n goeie illustrasie hiervan. Drie individue – vors Otto von Bismarck, Pruisiese premier vanaf 1862 en Duitse rykskanselier ná 1871 tot sy aftrede in 1890; Adolf Hitler, Duitse diktator van 1933-'45; en Helmut Kohl, aanvanklik Wes-Duitse (1982-'90) en daarna Duitse bondskanselier (1990-'98) – het, dalk meer as enigiemand anders, die gang van die moderne Duitse geskiedenis bepaal. Onder Bismarck het Duitsland 'n verstommend suksesvolle groot moondheid geword. Adolf Hitler het die land in die diepste afgrond van sy bestaan gedompel. En Kohl het met sy verstandige bestuur van die dramatiese omwenteling van 1989-'91, die val van die Berlynse Muur en van die einde van die Koue Oorlog daarvoor gesorg dat dié potensieel verwoestende ontwikkelinge in vreedsame bane gelei word.

Al drie het buitengewoon sterk persoonlikhede gehad; al drie het hul omgewings grotendeels oorheers; al drie het dit moeilik of selfs onmoontlik gevind om beperkings op hul mag te aanvaar; al drie het hul mag in 'n mindere of meerdere mate misbruik. Die persoon en historiese rol van al drie sal nog geslagte lank bestudeer word.

Waarskynlik die belangrikste gemeenskaplike, konstante faktor in die geval van al drie was *Duitsland*, die basiese bousteen waarmee hulle gewerk het. Natuurlik het Duitsland tussen 1871 en 1998 dramaties verander. Die internasionale situasie, die binnelandse politieke kultuur, die sosiale verhoudinge, die ekonomie en die stand van die tegnologie – om maar enkele sake te noem – is in dié tyd feitlik onherkenbaar gewysig. Maar sekere deurslaggewende faktore het in voldoende

mate dieselfde gebly om 'n vergelykende studie sinvol te maak. Met 'n belangrike tussenpose tydens die Koue Oorlog het Duitsland se geopolitieke situasie in die sentrum van Europa min of meer dieselfde gebly, soos ook die uitwerking daarvan op die vasteland as geheel. Dus was die grense van die moontlike in 1998 nogal baie dieselfde as wat dit in 1871 was. "Buitelandse beleid", meen die geskiedskrywer Michael Stürmer immers tereg, "word meer deur die geskiedenis en geografie as deur partykongresse bepaal."²

Die sentrale probleem wat ons dus in dié beskouing wil ondersoek, is presies wat die grense van die moontlike was, hoe Bismarck, Hitler en Kohl daarop gereageer het en wat die gevolge daarvan vir Duitsland en Europa was. Die belangrike intermezzo van die Koue Oorlog, en dus ook die rol van Konrad Adenauer en Willy Brandt, sal ook verreken moet word. Dit gaan dus uiteindelik om die interaksie tussen individu en onpersoonlike faktore in die vorming van die geskiedenis.

2. DUTSLAND

Die vereniging van Duitsland in 1871 het 'n ingrypende verandering in die destydse Europese situasie teweeg gebring. 'n Magtige nuwe staat het in die sentrum van Europa tot stand gekom en die magsewig, wat sedert die Napoleontiese tyd moei-saam in stand gehou is, heeltemal omver gegooi. 'n Skerpsinnige waarnemer uit dié tyd, die Britse premier Benjamin Disraeli, se raak opsomming het, verwysende na die Frans-Pruisiese Oorlog wat die eenwording moontlik gemaak het, só gelui: "The war represents the German revolution, a greater political event than the French revolution of the last century. ... There is not a diplomatic tradition which has not been swept away. You have a new world ... The balance of power has been entirely destroyed."³

Dit was 'n akkurate siening. Wie ook al die verenigde Duitsland se aandeel in die internasionale politiek in die jare 1871-1945 (en trouens weer sedert 1989-90) wil begryp, moet reg by die begin begin, by die land se geografiese posisie in die sentrum van Europa, omring deur ander, potensieel vyandelike, state. Dié feit is fundamenteel. Hiermee hang saam die plat Noord-Europese laagvlakte sonder alte veel natuurlike hindernisse wat die opmars van vyandelike leërs kan verhinder. Dit het verskeie implikasies.

---

² Michael Stürmer, "Von deutschen Interessen", *Die Welt*, 24 November 1998.

³ Henry Kissinger, *Diplomacy* (New York, Simon en Schuster, 1994), p. 134.

Militêr beteken dit dat die land in beginsel van drie kante bedreig kan word: uit die ooste deur Rusland, uit die weste deur Frankryk, en in 'n mindere mate ook uit die suide deur Italië. Laasgenoemde is natuurlik veel swakker as eersgenoemde twee, terwyl die Alpe ook 'n moeilik oorkombare natuurlike hindernis vorm, 'n voordeel wat eger nie ten opsigte van Rusland en Frankryk bestaan nie.

Duitsland het bowendien sedert sy eenwording in 1871 aan altesame nege lande grens – Denemarke, Nederland, België, Luxemburg, Frankryk, Switserland, Italië, Oostenryk-Hongarye en Rusland – meer as dié van enige ander Europese staat. Vir die herenigde Duitsland van ná 1990 was dit ook die geval: Oostenryk-Hongarye het weliswaar weggeval en Rusland is na die ooste teruggedring, maar Pole en Tsjeggië het bygekom. Dit het beteken dat die potensiaal van friksie met buurstate, veral in die onstabiele negentiende en vroeë twintigste eeu (en weer ten tyde van die potensiele onstabieleit van 1989-'90) soveel groter is as wat die geval met die meeste ander lande was.

Met ander woorde, Duitsland se geografiese posisie impliseer dat hy liefers nie by algemene Europese oorloë betrokke moet raak nie. As hy wel betrokke raak, moet dit eerder teen 'n enkele, geïsoleerde teenstander wees. 'n Duitsland wat self geïsoleer is en van twee of drie kante bedreig word, is strategies in 'n onhoudbare posisie. Duitsland se geografie vereis gevolglik ter wille van sy eie veiligheid 'n diplomatie wat veral op die handhawing van vrede gemik is.

Terselfdertyd bevoordeel die Duitse sentrale ligging dié land in vredestryd geweldig. In só 'n geval lyk Europa soos 'n yslike wawiel waarvan die speke almal na die as in die sentrum loop, en dié sentrum is Duitsland. Dit maak van hom 'n natuurlike handel- en beleggingsentrum, dit vergemaklik sy kulturele uitstraling oor die vasteland, dit maak van hom die natuurlike leier van Europa. Maar dié potensiaal kan slegs in 'n tyd van vrede en stabiliteit behoorlik verwesenlik word, in 'n tyd dat daar geen bedreiging van hom uitgaan nie.

Die vereniging van Duitsland het die nywerheidsomwenteling in dié nuwe staat enorm aangehelp, en feitlik teen elke ekonomiese maatstaf gemeet het hy sy mededingers, veral Brittanje, Frankryk en Rusland, binne 'n verbysterende kort tyd heeltemal verbygesteek. Kyk maar na die volgende tabelle:

Tabel 1
Bevolkingsterkte
(in miljoene)⁴

	1880	1914
Brittanje	35,3	45
Frankryk	37,6	40
Duitsland	45,2	68
Rusland	97,7	161 (1910)

Tabel 2
Staalproduksie
(in miljoen ton)⁵

	1870	1900	1914
Brittanje	0,7	5,0	6,5
Frankryk	0,3	1,6	3,5
Duitsland	0,3	6,7	14,0
Rusland	-	1,5	4,1

Tabel 3
Industriële potensiaal in
relatiewe perspektief
(Britt. in 1900 = 100)⁶

	1880	1900	1913
Brittanje	73,3	100	127,2
Frankryk	25,1	36,8	57,3
Duitsland	27,4	71,2	137,7
Rusland	24,5	47,5	76,6

Uit dié syfers blyk duidelik hoe Duitsland ná 1870 uit sy ekonomiese wegspring-blokke gespring en Europa ekonomies begin oorheers het. Iets wat hiermee saamhang, is die destyds so sterk toenemende – om 'n moderne begrip te gebruik – globalisering van die ekonomie. Meer as ooit tevore het ekonomiese groei afgehang van internasionale handel en beleggings. Dit was des te meer die geval vir Duitsland, volgens William R Keylor: "Germany ... lacked both the huge internal

⁴ Eric Hobsbawm: **The age of empire 1875-1914** (Londen, Weidenfeld en Nicolson, 1987), p. 342.

⁵ AJP Taylor, **The struggle for mastery in Europe, 1848-1914** (Londen, Oxford University Press, 1954), pp. xxix-xxx.

⁶ Paul Kennedy, **The rise and fall of the great powers. Economic change and military conflict from 1500 to 2000** (New York, Random House, 1987), p. 200.

free trade zone and the advantageous condition of self-sufficiency in foodstuffs enjoyed by the United States. She therefore was driven to seek foreign outlets for trade that threatened to produce an acute commercial rivalry with Great Britain. Moreover, by concentrating on the production of finished steel products, cotton textiles, coal, and chemicals, she competed directly with the products of British industrialism. But that competition was mitigated by a mutually beneficial division of world markets. Germany directed the bulk of its export trade to Eastern and Southern Europe, a region of minimal interest to British merchants, who were content to continue profiting from their lucrative commercial relationships with the Empire and with Latin America."⁷

Handel is uiteraard 'n saak wat slegs in vredestryd kan gedy. Oorlog het die nare gewoonte om dit in die wiele te ry.

Maar die saak word nog meer gekompliseerd. Duitsland is van nature 'n kontinentale moondheid; sy kuslyn is betreklik kort en sy toegang tot die see problematies. Om by die oop see uit te kom, moet 'n Duitse skip óf uit die Oossee deur die smal Skagerrak tussen Denemarke in die suide en Noorweë en Swede in die noorde vaar óf deur die Noordsee tussen Brittanje in die weste en Noorweë in die ooste. Albei roetes kan in beginsel betreklik maklik geblokkeer word.

Gevollik het Duitsland – en sy voorganger, Pruise – hom tradisioneel as *kontinentale moondheid* gedra en die see aan ander, veral Brittanje, oorgelaat. Toe hy dus rondom die eeuwending met 'n omvattende vlootbouprogram begin, het hy hom op 'n volkome nuwe terrein begeef en hom vasgeloop teen veral Britse gevestigde belange; iets wat 'n groot rol gespeel het in die groeiende spanning van die jare 1900-'14.

Wat die implikasies hiervan vir die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog in 1914 sou wees, is goed deur die Duitse historikus Friedrich Meinicke verwoord: "Dit was die geografies-politieke ligging van Duitsland in die midde van Europa wat ons die alternatief opgedring het om óf depressiegebied te bly óf magstaat te word."⁸

Wat vir Bismarck in 1871 en Wilhelm II in 1914 gegeld het, was objektief ook vir Adolf Hitler in 1939 en vir Helmut Kohl in 1989-'90 waar: Oorlog is téén Duitsland se belang en vrede ín sy belang. Uiteraard is dit 'n algemene stelling wat op feitlik elke staat van toepassing is. Maar vir Duitsland was en is dit selfs nog meer as vir

⁷ William R Keylor, *The Twentieth Century world. An international history* (New York, Oxford University Press, 1996), p. 38.

⁸ Aangehaal in GD Scholtz, *Die stryd om die wêreld. Rusland en die Kommunisme* (Johannesburg, Voortrekkerpers, 1962), p. 225.

ander state die geval. Dit was en is iets wat in elk geval deur 'n verstandige staatsman ingesien sou word. 'n Onverstandige staatsman wat 'n geïsoleerde Duitsland in 'n oorlog sou inlei, sou die grense van die moontlike oorskry en swaar deur die situasie gestraf word.

Soos Michael Stürmer dit stel: "Anders as die VSA of – in geringer mate – Groot-Brittanje kan Duitsland hom nie verbly in 'n geostrategiese situasie wat onomstootlike norme vir die definisie van belange bepaal nie. Tot die *conditio Germaniae* behoort van oudsher die kontinentale middeposisie met alle versoekings en vervloekinge van dien. Die tydperk van 1871 tot 1945 het, te midde van alle breuke, tog een versteurende gevolg, waarvan niemand meer bewus was as Helmut Kohl nie: Duitsland het die moondhede óf teen hom saamgesnoer, soos in 1941-'45, of hulle geskei."⁹

Hieruit spruit ewenwel nog 'n oorweging voort. "Duitsland," aldus Stürmer, "is te groot vir 'n [mags]ewewig en te klein vir 'n hegemonie."¹⁰ Sy geopolitiese situasie bring mee dat hy wel groot genoeg is om die Europese magsewewig te *versteur*, soos inderdaad in 1871, 1914 en 1939 gebeur het. Maar hy is uiteindelik nie sterk genoeg om Europa te *oorheers* nie, soos in 1918 en 1945 bewys is. Dit was die haas onmoontlike opgawe van elke Duitse staatsman sedert 1871 om tussen dié Scylla en Charybdis deur te laveer.

3. OTTO VON BISMARCK

Vors Otto von Bismarck het die geskiedenis betree as 'n heethoof, 'n aggressiewe politikus wat vyande in oorfloed sowel in sy eie staat, Pruise, as daarbuite gemaak het. Sy siniese woorde in 1862 voor die Pruisiese parlement sou nog meer as 'n eeu daarna weerklink as die versinnebeelding van *realpolitik* – hier gedefinieer as gewetenloosheid, van die gelykstelling van mag en reg: "Nie deur toesprake en meerderheidsbesluite word die groot vraagstukke van die tyd beslis nie – dit was die groot fout van 1848 en 1849 [die eerste poging om Duitsland te verenig] – maar deur yster en bloed."¹¹

As diagnose van sy tyd was dit sinies, maar akkuraat. En dus het Bismarck binne ses jaar drie verskillende oorloë meedoënloos uitgelok, almal met die doel om sy ideaal van 'n verenigde Duitsland (of dalk eerder 'n vergrote Pruise) te bereik. Die eerste twee, teen Denemarke in 1864 en Oostenryk-Hongarye twee jaar later, was

⁹ Stürmer, "Von deutschen Interessen".

¹⁰ Michael Stürmer, "Die alte Deutsche Frage", *Die Welt*, 13 Desember 2000.

¹¹ Werner Richter, *Bismarck* (Frankfurt, S Fischer Verlag, 1962), p. 102; Lothar Gall, *Bismarck. Der Weisse Revolutionär* (Berlyn, Ullstein, 1997), p. 300.

bedoel om laasgenoemde as faktor in die Duitse politiek en struikelblok onderweg na die vereniging uit te skakel. Die laaste een, dié teen Frankryk in 1870-'71, was bedoel om sowel Frankryk as struikelblok uit die weg te ruim as om 'n emosioneel-nasionalistiese golf te skep wat hy ter wille van die eenwording kon ry.

Al drie oorloë was sorgvuldig uitgekies en beplan. 'n Oorlog teen die klein Denemarke kon Pruisie kwalik in gevaar bring, veral aangesien dit saam met Oostenryk-Hongarye aangepak is. Voordat Oostenryk-Hongarye twee jaar later aan die keel gegryp is, het Bismarck gesorg dat Frankryk en Rusland neutraal bly, en daarna het hy eersgenoemde só mild behandel dat hy dié vyand in 'n vriend omskep het. Toe die finale stap aanbreek, die aanval op Frankryk, is sorg gedra dat Oostenryk-Hongarye en Rusland nie tussenbeide tree nie.¹²

Maar dit was nie die essensie van Bismarck as staatsman nie. Inteendeel, dieselfde man wat 'n oorlog só genadeloos kon uitlok, was ná die bereiking van sy ideaal van 'n verenigde Duitsland verantwoordelik vir 'n gematigde en rasonele beleid om stabiliteit en vrede te verseker. AJP Taylor skryf van hom: "After 1871 Bismarck was the supreme exponent of the Balance of Power: seeking security for Europe, he gave it to every state in Europe."¹³

Bismarck was veral 'n realis wat besef het dat die nuwe Duitsland se belange slegs deur vrede en stabiliteit gedien kon word. "Bowenal het hy prys gestel op realisme", is die oordeel van die Amerikaans-Joods-Duitse historikus Fritz Stern. "Hy het 'n voorraad praktiese kennis gehad wat hy in die lewe en die politiek verwerf het, en 'n absolute veragting vir teoretici of gevoelsmense, vir mense met 'n gebrekkige of starre voorstellingsvermoë."¹⁴ Reeds in 1850 het hy blyke hiervan gegee toe hy die retoriese vraag gestel het waarom state oorlog maak: "Die enigste gesonde grondslag vir 'n groot staat is egoïsme en nie romantiek nie; dit is wat 'n groot staat noodwendig van 'n klein onderskei. Dit is 'n groot staat nie waardig om vir iets te veg wat nie in sy eie belang is nie."¹⁵

Hy het dus 'n ingewikkelde stelsel van oorvleuelende bondgenootskappe in stand gehou om Frankryk, Duitsland se aartsvyand, geïsoleer te hou en te verhinder dat Duitsland omsingel word deurdat Frankryk en Rusland mekaar vind. Duitsland, het hy op 11 Januarie 1887 in die *Reichstag* verklaar, behoort tot die magte wat niks by oorlog te wen het nie en wat dus al sy kragte moes aanwend om oorlog te verhinder. En kort daarna het hy in 'n brief aan die hoof van die militêre kabinet,

¹² Kissinger, pp. 120-36.

¹³ AJP Taylor, **Europe: Grandeur and decline** (Middlesex, Penguin, 1969), p. 89.

¹⁴ Fritz Stern, **Gold und Eisen. Bismarck und sein Bankier Bleichröder** (Hamburg, Rowolt Taschenbuch Verlag, 1999), p. 53.

¹⁵ William Carr, **The origins of the wars of German unification** (Londen, Longman, 1991), p. 59.

genl. Emil von Albedyll, geskryf: "Ons beleid het die opdrag om oorlog, indien moontlik, heeltemal te verhoed, en indien nie, dit tog uit te stel. Aan 'n ander [beleid] sou ek nie kon meewerk nie." Slegs vrede, het hy voortgegaan, waarborg die onafhanklikheid en magposisie van die Duitse Ryk.¹⁶

Alles het gedraai om Duitsland se kwesbare sentrale geografiese posisie. In een van sy laaste groot redes voor die *Reichstag* op 6 Februarie 1888, waarin hy duidelik 'n politieke geloofsbelydenis met die oog op sy plek in die geskiedenis afgelê het, het Bismarck gesê: "As ek sê ons moet voortdurend daarna streef om alle gevare meester te kan word, maak ek daarop aanspraak dat ons ons nog meer moet inspan as ander moondhede om dieselfde doel te bereik, weens ons geografiese posisie. Ons lê in die midde van Europa. Ons het ten minste drie aanvalsfronte. Frankryk het net sy oostelike grens, Rusland net sy westelike grens van waar hy aangeval kan word. Bowendien is ons, soos die ganse wêreldgeskiedenis bewys, weens die gevaar van 'n koalisie teen ons ... meer kwesbaar as enige ander volk."¹⁷

Daarom het Bismarck reeds in 1871, kort ná die Frans-Pruisiese Oorlog, verklaar dat Duitsland 'n "versadigde" (*saturierte*) staat is en dat hy geen gebiedsaansprake meer het nie. Daarom was hy onwillig om – in teenstelling met heelparty van sy meer aggressiewe landgenote – verdere gebiedsuitbreiding in Pole na te streef. Vandaar sy koel-nugtere uitspraak: "Elke groot moondheid wat buite sy eie belangesfeer op die politiek van ander lande probeer inwerk en dinge probeer lei, waag hom buite die gebied wat God hom aangewys het, hy bedryf magspolitiek en nie belangepolitiek nie, hy streef prestige na." Dit was waarom hy geen geesdrif vir 'n Duitse deelname aan die koloniale wedloop gehad het nie. "U kaart van Europa is wel baie mooi", het hy in 1888 aan 'n koloniale propagandis gesê, "maar my kaart van Afrika lê in Europa, en hîér" – en hy beduie na links – "lê Frankryk, en ons is in die midde; dít is my kaart van Afrika." Inteendeel, sy blik was vas op Europa gerig, waar hy die rol van "eerlike bemiddelaar" (*ehrliche Makler*) in die wedywering tussen dié vasteland se moondhede wou speel om die vrede te bewaar. En teen dié agtergrond, het hy gemeen, moes die Duitse Ryk hom beskeie gedra, nie soos 'n man wat opeens 'n klomp geld in die hande gekry het en in die openbaar teenoor almal daarvoor spog nie.¹⁸

Feit is egter dat Bismarck nie alles kon beheer nie. Die probleem het al begin met die anneksasie van die Franse provinsies Elsas en Lotharinge ná die Frans-Pruisiese Oorlog in 1871. Dit was 'n stap wat teen Bismarck se sin gedoen is op aandrang van

¹⁶ Gall, p. 738.

¹⁷ Christian Graf von Krockow, *Bismarck. Eine Biographie* (Stuttgart, 1997), p. 331.

¹⁸ *Ibid.*, pp. 327, 332-5; Gall, pp. 581 en 599; Michael Stürmer, *Das Jahrhundert der Deutschen* (München, Wilhelm Goldmann, 1999), p. 34. Vgl. ook die uitgebreide analise van Hans-Ulrich Wehler, *Bismarck und der Imperialismus* (Keulen, Kiepenheuer en Witsch, 1969), *passim*.

die militêre leiers, wat besit van die twee grensprovinsies as noodsaaklik beskou het as buffersone teen 'n toekomstige Franse offensief. Dit het Frankryk in 'n ewige aartsvyand omskep. "The war of 1870 alone made a good-neighbourly relationship between the two nations difficult; the annexation, given human nature, made it impossible", is die oordeel van Golo Mann.¹⁹

Die gewonde Franse nasionalisme wat hieruit voortgespruit en op wraak gesin het, is beantwoord met 'n ewe historiese nasionalisme in 'n arrogante Duitsland wat hom toenemend as onoorwinlik beskou het. Vergeefs het die filosoof Friedrich Nietzsche sy land se groeiende arrogansie aangekla: "Die prys van die mag is selfs groter; mag maak mense dom ... Die Duitsers – eens is hulle die volk van denkers genoem – dink hulle vandag hoegenaamd? Die Duitsers word verveel deur intellek, politiek sluk al hul belangstelling in egte intellektuele sake op. Ek is bevrees dat *Deutschland, Deutschland über alles* die einde van die Duitse filosofie was."²⁰

En Fritz Stern stel dit só: "Die nuwe keiserryk is in bloed en begeestering gebore. Oorwinning en eenheid, die plotselinge dubbelwelslae, het aan die Duitsers 'n nuwe gevoel vir hul mag en waarde verleen. Die triomf het 'n dramaties-heroiëse karakter gehad; die Duitsers het ingesien dat hul lewe en kollektiewe bestemming getransformeer was. Hulle het hulself nie meer as die volk van digters, dromers en denkers gesien nie; in die 1870s het hulle ontdek dat hulle hul op die pad na die mag en wêreldinvloed bevind het en op die militêre en politieke terrein nie meer Europa se aanbeeld was nie, maar sy hamer."²¹

In 1890 het Bismarck sy bedanking vir die laaste keer by die intellektueel oppervlakkige en impulsiewe nuwe jong keiser, Wilhelm II, ingedien. Sy opvolgers het nóg sy intellektuele diepte nóg sy vredesoortuigings gedeel. Hulle het toegelaat dat Frankryk sy isolasie deurbreek, dat Duitsland deur 'n bondgenootskap tussen Frankryk en Rusland van twee kante omsingel word, en dat selfs Brittanje hom ten slotte teen Duitsland sou keer. Toe dit alles in Augustus 1914 op oorlog uitloop, was dit Dúitsland wat geïsoleerd was; slegs Oostenryk-Hongarye sou aan sy kant veg. Teen dié oormag kon Duitsland dit in 'n uitputtingstryd nie volhou nie, en dit het in September 1918 op 'n nasionale vernedering en die einde van die keiserryk uitgeloop. Dit was 'n roemlose einde wat nog veel meer ontwrigting as die stigting daarvan sou meebring.

¹⁹ Golo Mann, *The history of Germany since 1789* (Middlesex, Penguin, 1968), p. 381.

²⁰ *Ibid.*, p. 398.

²¹ Stern, p. 236.

4. ADOLF HITLER

Die einde van die keiserryk was die begin van die Weimar-republiek, die eerste volledige demokrasie in die Duitse geskiedenis. Maar omdat dit die regstreekse gevolg van die vernedering van Versailles was, was dié demokrasie in die oë van die Duitse volk in sonde ontvang en gebore en uiteindelik was niemand bereid om werklik vir die oorlewing daarvan te veg nie. Die gevolg was dat die mag in Januarie 1933 byna by verstek in die skoot van Adolf Hitler en sy Nazi's geval het.

Van die koel-pragmatiese rasionaliteit van Bismarck na die ideologies gedrewe Hitler is 'n yslike sprong. So nugter en realisties soos Bismarck die wêreld bekyk het, so is Hitler se wêreldbeskouing deur 'n rigiede ideologie oorheers. En wanneer 'n ideologie, soos in sy geval, 'n gedagterigting word wat aan jou voorskryf hoe die wêreld daar móét uitsien (pleks daarvan dat dit verklaar hoe die wêreld in werklikheid ís), word dit iets buitengewoon gevaarlik. Oor hom het een van die offisiere in die Duitse generale staf, genl. Johann Adolf Graf von Kielmansegg, getuig: "Hitler het idees gehad wat in operasionele opsig gedeeltelik glad nie so sleg was nie. Hy het nietemin sy oë volledig gesluit vir hindernisse, begrensings en probleme. Hy het geglo dat hy alles deur sy ideologie – die nasionaal-sosialistiese gees in die troepe – kon bereik, wat natuurlik volkome onsin was."²²

Dit word deur Hitler bevestig. Toe hy 'n groep hoë offisiere op 23 Mei 1939 oor die doelstellings van sy buitelandse beleid toespreek, het een van hulle van sy woorde só opgeteken: "Vir die oplossing van probleme is moed nodig. Die grondslag dat jy jou probleme oplos deur jou aan die omstandighede aan te pas, moet nie geld nie. Dit moet veel eerder wees om die omstandighede aan die eise aan te pas. Sonder 'n inval in vreemde state of 'n aanval op vreemde eiendom is dit nie moontlik nie."²³

Dit was die fundamentele houding waarmee Hitler die wêreld betrag het. Moenie die werklikheid aanvaar waarvan jy nie hou nie; pas die werklikheid by jôú idees aan, was die kern van die wyse waarop hy opgetree het.

Teen dié agtergrond was hy beslis bewus van Duitsland se kwesbare geografiese posisie, maar in teenstelling met Bismarck het dit geen belangrike rol in sy denke en optrede gespeel nie. Net 'n paar dae ná bogenoemde toespraak, vlak voor die besetting van Tsjeggo-Slowakye, het hy weer met hoë offisiere en party-amptenare gepraat en toe gesê hy verwag stellig oorlog na aanleiding van die aksie. Hy het

²² Guido Knopff, **Hitler. Eine Bilanz** (München, Goldmann, 1995), p. 231.

²³ Werner Maser, **Der Wortbruch. Hitler, Stalin und der Zweite Weltkrieg** (München, Wilhelm Heyne, 1994), p. 11.

bygevoeg: "So sal ons slegs die situasie in die ooste oplos. Dan sal ek u drie of vier jaar gee, en dan los ons die situasie in die weste op."²⁴

Dit is dus duidelik dat hy aanvanklik gemeen het dat hy die gevreesde *Zweifrontenkrieg* – 'n oorlog op twee fronte in sowel die ooste as die weste – sou kon vermy. Dit was onder meer die rede waarom hy enkele dae voor die uitbreek van die Tweede Wêreldoorlog 'n nie-aanvalsverdrag met sy aartsvyand, die Sowjet-Unie, gesluit het. Daarmee wou hy sy rug in die ooste dek terwyl hy oorlog teen Frankryk en Brittanje in die weste maak. Maar dit het natuurlik nie geslaag nie. Op 1 September 1939 het die Tweede Wêreldoorlog uitbreek toe sy troepe Pole binnegeval en in 'n blitsveldtog verower het. In twee verdere blitsveldtogte is Denemarke en Noorweë in April 1940 en die Lae Lande en Frankryk in Mei en Junie van daardie jaar verower. Slegs Brittanje – beskerm deur die Engelse Kanaal, sy haas onoorwinlike vloot en sy lugmag, en gelei deur die aggressiewe Winston Churchill – was nog vry en 'n yslike doring in sy vlees.

Toe die Duitse *Wehrmacht* dus die grens van die Sowjet-Unie op 22 Junie 1941 oorsteek met die doel om dié staat met sy onmeetlike omvang te onderwerp, was baie mense totaal verstom. Hiermee het Hitler sy land willens en wetens in 'n *Zweifrontenkrieg* gestort.

Om te verstaan waarom hy dié opperste stommiteit begaan het, moet 'n mens Hitler se wêreldbeskouing verstaan. Dit het hy reeds in die jare twintig in sy tweedelige **Mein Kampf** en in 'n ongepubliseerde boek wat eers in die jare sestig die lig gesien het (die sogenaamde **Zweites Buch**) uiteengesit, en dit word dikwels as uitgangspunt gebruik deur historici wat Hitler se denke wil verklaar.²⁵ Die twee vroeë boeke verskaf inderdaad baie nuttige antwoorde. Daar is egter nog 'n bron, 'n geheime toespraak wat hy op 30 Mei 1942 in die Berlynse *Sportpalast* – die toneel van soveel van sy beroemde redes – gehou het voor 10 000 jong luitenant wat pas hul offsierskursusse voltooi het en op die punt was om na die front te vertrek.²⁶ Dié toespraak is dus gehou ná die inval in die Sowjet-Unie en ná die eerste terugslae in die verskriklike winter van 1941-'42, toe die Duitse offensief in die buitewyke van Moskou tot stilstand en tot 'n beperkte terugtog gedwing is. Al die elemente in **Mein Kampf** en die **Zweites Buch** kom ook daarin voor, maar deur die bittere oorlewingstryd aan die Oosfront het dit 'n ekstra aktuele dimensie verkry.

²⁴ Knopff, p. 224.

²⁵ Vgl. bv. Eberhard Jäckel, **Hitlers Weltanschauung. Ein Entwurf einer Herrschaft** (Tübingen, Rainer Wunderlich Verlag, 1969), hoofstukke 2 en 5; Alan Bullock, **Hitler and Stalin. Parallel lives** (Londen, Fontana, 1991), pp. 150-8.

²⁶ Die volledige toespraak is afgedruk in Henry Picker (red.), **Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier. Entstehung, Struktur und Folgen des Nationalsozialismus** (Berlyn, Ullstein, derde uitgawe, 1999), pp. 707-23.

Hitler het voor die begeesterde jong offisiere blyke daarvan gegee dat hy begrip gehad het vir die probleme wat Duitsland se sentrale ligging meegebring het: "Duitsland is hier besonder ongelukkigerwys deur sy posisie gedwing, dalk meer as ander volke, om vir sy bestaan te veg. Ongelukkig dáárom, omdat vir ons die natuurlike beskerming van geografiese begrensings in die geheel ontbreek, met dien verstande dat ons ons geleidelik daardie beskerming verskaf. So sien ons dat ons volk in die midde van Europa sedert sy begin duidelik deur sy historiese bestaan daartoe gevonniss is dat hy telkens weer om dié bestaan moes worstel, hard en bitter moes veg, en dat, as een geslag in dié geveg sy plig versaak het, die volgende geslagte dit weer moes goed maak."

Soos in 1938, het dié probleem egter nie sy optrede beduidend beïnvloed nie. Die erkenning is verpak in 'n breedvoerige ideologiese beskouing oor die geskiedenis, oor die rol wat oorlog in 'n volk se bestaan speel, oor hoe volke oorleef en sterf.

Hitler is in dié opsig duidelik deur die bevolkingsteorieë van Malthus en Herbert Spencer se sosiaal-Darwinisme, albei uit die laat negentiende eeu, beïnvloed – idees wat sedert hul tyd in 'n meer gematigde vorm reeds taamlik algemeen deur politici en denkers verkondig is. Oorlog, het Hitler in sy toespraak gesê, "is die vader van alle dinge". Die ganse universum "skyn net van dié een gedagte beheers te wees, dat 'n ewige uitverkiesing plaasvind, waarby die sterkere uiteindelik die lewe behou ... en die swakkere val ... Dié stryd, wat ons oral omring, wat geen leë ruimte laat nie, wat bestem dat indien die een val, 'n ander dadelik in sy posisie tree, wat dit as seker laat voorkom dat indien volke swak word, ander volke hulle aflos ... – dié geveg lei tot 'n onwrikbare en ewige uitverkiesing, tot die uitverkiesing van die beter en harder volke. ... Ons weet dat dié geveg altyd net die swakkeres verwyder en die sterkeres nog mear versterk, hulle nog harder maak en daardeur die individuele lewende wese in staat stel om oor 'n lang tydperk 'n voorwaartse ontwikkeling deur te maak. Dit is die wêrelddordering van krag en sterkte. Daar is geen wêrelddordering van swakheid en onderdanigheid nie, maar slegs die noodlot van onderdanigheid. Dié noodlot is uitwissing en vergaan. Sedert daar 'n wêreld bestaan, heers dié wet."

Hierna het Hitler dié grondgedagte op die destydse aktuele posisie van Duitsland toegepas. Elke volk moet, as hy wil oorleef, sy getalle vermeerder, en daarvoor het hy dan meer *Lebensraum* – lewensruimte – nodig. En daarvoor moet geveg word. "Dit is 'n geveg om voeding, die geveg om die grondslae van die lewe, om die grondstowwe wat die aarde bied, die bodemskatte wat onder hom lê, en die vrugte wat hy aan diegene bied wat hom bebou." 'n Volk wat dié stryd wil ontwyk, kan sy getalle deur emigrasie verminder, of anders gebeur dit deur honger. "Daar kan slegs

één ander weg wees: die weg van aanpassing van die oppervlak van die staat aan die groeiende volksetal. Dié weg is geregverdig, natuurlik, en daarmee vanselfsprekend. Die beste bewys daarvoor dat dié weg die enigste korrekte is, lê in die feit dat alle volke wat die ander rigting ingeslaan het, te gronde gegaan het en dat slegs die volke wat verstaan het dat hulle dié moeiliker pad moes volg, oorleef het."

Op die duur, het Hitler voortgegaan, is dit onmoontlik om 140 of selfs nog meer mense per vk km – wat volgens hom destyds die geval in Duitsland was – te voed. Daarom is 'n veroweringsoorlog gewens. En die natuurlike rigting waarin die Duitse volk sy lewensruimte soek, is in die ooste. Dit is ter verkryging hiervan dat soveel Duitse soldate tans aan die Oosfront die hoogste offer moet bring, het hy gesê.

Teen dié agtergrond is dit geen wonder nie dat Hitler by talle geleenthede blyke gegee het van 'n verheerliking van oorlog as verskynsel. "Ter wille van die welsyn van die Duitse volk", het hy op 'n keer aan etenstafel aan intieme kennisse gesê, "moet ons vir 'n oorlog elke vyftien of twintig jaar wens. 'n Leër waarvan die enigste doel is om vrede te bewaar, lei slegs tot soldaatspeletjies – kyk maar na Swede en Switserland. Of anders bied dit 'n revolusionêre gevaar vir sy eie land."²⁷ Vir hom was oorlog sowel middel as doel. "Ek gee geweld weer sy aangebore waarde, die bron van alle grootheid en die moeder van die orde."²⁸ En die hoogtepunt van dié beskouing is sekerlik 'n uitspraak 'n paar maande later aan dieselfde etenstafel: "Ek is ook hier yskoud: As die Duitse volk nie bereid is om moeite vir sy selfbehoud te doen nie, goed: dan moet hy verdwyn!"²⁹

Dit was dan die onderliggende rede waarom Hitler teen die einde van 1940 besluit het om 'n inval in die Sowjet-Unie voor te berei, ondanks die feit dat Brittanje in die weste nog nie oorwin was nie. Dit was primêr 'n ideologiese oorlog en wys hoe sy ideologie die oorhand oor sy gesonde verstand gekry het.³⁰

Die motivering wat hy op 9 Januarie 1941 teenoor sy hoogste offisiere uiteengesit het, het weliswaar pragmatiese elemente bevat: "Die moontlikheid van 'n Russiese ingryping hou die Engelse orent. Hulle sal die worsteling eers prysgee wanneer dié laaste kontinentale hoop vergruis is", het hy aan sy gehoor voorgehou. As die Britte

²⁷ Adolf Hitler, **Hitler's secret conversations** (New York, Signet, 1961), p. 55 (19-20 Augustus 1941).

²⁸ Knopff, p. 236.

²⁹ Picker, p. 135 (28 Januarie 1942). Die bron in voetnoot 26 genoem, bevat effens meer gesprekke as dié een, maar dit is essensieel dieselfde.

³⁰ Vgl. Michael Burleigh, **The Third Reich. A new history** (Londen, Macmillan, 2001), pp. 518-9 en 598.

kan uithou en deur Amerika en Rusland tot hulp gesnel word, kan 'n ernstige situasie ontstaan. Dit mag nie gebeur nie, en dus moet Rusland eers uitgeskakel word.³¹

Maar selfs dié pragmatiese element, as 'n mens so 'n begrip hoegenaamd kan gebruik, het van militêre waansin getuig. Dit is belangrik om hier in gedagte te hou dat Hitler sy oorlog teen Brittanje en die ander westelike moondhede oorspronklik begin het om sy rug te beveilig vir die tydperk wanneer die groot titanestryd teen die Sowjet-Unie sou losbars. Nou het hy egter sy logika omgedraai. Soos Guido Knopff dit stel: "Nou wou hy die oorlog in die ooste begin voordat hy die oorlog in die weste beëindig het. Die Ruslandveldtog was daarmee sowel doel as middel. Die onderwerping van die opponent in die ooste, wat oorspronklik 'slegs' die begeerde *Lebensraum* moes verskaf, was nou ook die voorwaarde vir die uitkakeling van die vyand in die weste. Dié gebrek aan logika het fatale gevolge gehad: Dit het beteken dat die *Wehrmacht* tog nog die gevreesde *Zweifrontenkrieg* sou moes voer. Die sonder meer beperkte kragte moes verdeel word – tot dusver 'n trauma ook vir Hitler, wat dit nou egter op die koop toe geneem het. Om die nagmerrie van 'n *Zweifrontenkrieg* te vermy, het hy die kettings van die *Zweifrontenkrieg* losgemaak."³²

Maar dit was slegs sy eerste fatale besluit. Die tweede was om oorlog teen Amerika te verklaar enkele dae ná die Japanse verrassingsaanval op Pearl Harbor. 'n Oortuigende rede vir dié stap kon Hitler nooit gee nie. Aan die Japanse ambassadeur het hy gesê dis noodsaaklik dat die drie bondgenote in die Anti-Komintern-pakt – Duitsland, Italië en Japan – saamstaan, anders laat hulle toe dat hulle apart verslaan word. Voor 'n groep voorste partyleiers het hy die dag ná die oorlogsverklaring gesê as Japan nié tot die konflik toegetree het nie, sou hy vroeër of later tog oorlog teen Amerika moes verklaar het. Sonder die Japanse optrede sou die Duitse volk dit moeilik gevind het om oorlog teen Amerika te aanvaar. Nou het hulle dit sonder meer gedoen.³³

Feit is dat die Duitse oorlogsverklaring teen Amerika, waarskynlik nog meer as die inval in Rusland, die nekslag vir 'n Duitse sege sou word. Met sy reusagtige produksievermoë, wat in dié stadium slegs vir 'n fraksie ontgin was (in 1937 was die Amerikaanse oorlogspotensiaal, gegrond op sy ekonomiese vermoëns, ruim twee keer groter as dié van Duitsland, Japan en Italië *saam*³⁴) sou die Amerikaanse ekonomie uiteindelik die vernaamste stoomroller word wat Duitsland onder sy

³¹ Andreas Hillgruber: **Hitlers Strategie. Politik und Kriegführung 1940-1941** (Frankfurt, Bernard en Graefe, 1965), pp. 364-5.

³² Knopff, p. 253.

³³ Ian Kershaw, **Hitler. 1936-1945. Nemesis** (Londen, Allen Lane, 2000), pp. 364 en 448.

³⁴ Kyk tabel in Kennedy, p. 332.

gewig sou platwals. Dit is iets waarvan Hitler en sy luitenant totaal geen enkele begrip gehad het nie. Hitler het Amerika trouens as 'n gedegeneerde Joodse grap beskou³⁵ – en, net soos Osama bin Laden dekades later, sou hy sy fout tot sy eie spyt agterkom.

Een van die grootste strategiese denkers van die twintigste eeu, die Brit sir Basil Liddell Hart, het die gevolge hiervan nugter beskryf deur daarop te wys dat Duitsland in daardie stadium, met sy magte uitgestrek aan weerskante van die Middellandse See, Wes-Europa, Oos-Europa en Rusland, al klaar ooreis was. Hy vervolg dan: "The natural consequences of such general overstretch were postponed, and the war prolonged, by Japan's entry into the war – in December 1941. But this proved more fatal to Hitler's prospects in the long run, because it brought America's weight into the war. ... Once America's strength developed, and Russia survived to develop hers, the defeat of the Axis powers ... became certain, as their combined military potential was so much smaller. The only uncertainties were – how long it would take, and how complete it would be."³⁶

Dit het gewys hoe Hitler in sy metodes uiteindelik 'n dobbelaar was. Trouens, toe Brittanje Duitsland op 3 September 1939 die oorlog aansê, was sy veelbetekenende woorde aan sy luitenant Hermann Göring: "*Ich habe in meinem Leben immer va banque gespielt* (Ek het in my lewe altyd alles-of-niks gespeel)".³⁷

Dit het dus op 30 April 1945 op Hitler se selfmoord in sy *Führerbunker* in die sentrum van Berlyn uitgeloop. "Never in history," is die oordeel van Ian Kershaw, "has such ruination – physical and moral – been associated with the name of one man."³⁸ Hitler se drome en waandenkbeelde was aan skerwe. Meer nog, Duitsland het in puin gelê. Alle gebiede oos van die Oder en Neisse – Oos-Pruise, Agter-Pommere en Silesië – is aan die Sowjet-Unie en Pole oorgedra. Duitsland is in twee verdeel, die kapitalistiese *Bundesrepublik Deutschland* en die kommunistiese *Deutsche Demokratische Republik* (DDR), 'n situasie wat tot 3 Oktober 1990 geduur het, toe die twee uiteindelik herenig is. En dit bring ons by die intermezzo van die Koue Oorlog voordat ons by die laaste gevallestudie in dié beskouing uitkom.

---

³⁵ Vgl. Burleigh, pp. 731-2.

³⁶ BH Liddell Hart, *History of the Second World War* (Londen, Cassell, 1970), p. 711.

³⁷ Kershaw, pp. 230 en 907n.

³⁸ *Ibid.*, p. 841.

5. INTERMEZZO: ADENAUER EN BRANDT

Die wedywing wat die internasionale politieke toneel onmiddellik ná 1945 gekenmerk het, het binne enkele jare uitgekristalliseer in twee magsblokke: Navo en die Weste enersyds, en die Warschau-pakt en die USSR-satellietstate andersyds. In sy onvergelyklike prosa het Winston Churchill die proses beskryf: "From Stettin in the Baltic to Trieste in the Adriatic, an iron curtain has descended across the continent. Beyond that line lie all the capitals of the ancient states of Central and Eastern Europe ... what I must call the Soviet sphere, and all are subject in one form or another, not only to Soviet influence but to a very high and in many cases increasing measure of control from Moscow."³⁹

Dit het Duitsland se geopolitieke situasie revolusionêr verander. Van 'n staat in die sentrum van Europa is die nuwe Wes-Duitsland omskep tot 'n sleutel-frontstaat in die verdedigingslinie van die Weste en Oos-Duitsland tot 'n ooreenstemmende status in die Oosblok. Pleks van om voortdurende aggressor te wees is Duitsland omskep tot potensiële slagveld, tot die gras wat deur die vegtende olifante platgetrap word. Michael Stürmer merk tereg op dat 'n verenigde Duitsland moontlik tot 'n eeu lank 'n uitgeworpene in die internasionale gemeenskap sou gewees het. In die geval van 'n verdeling sou die Duitsers egter "in die komende Oos-Wes-konfrontasie aan albei kante uit geostrategiese gronde onontbeerlik wees. So is die Duitsers aan albei kante van die Ystergordyn byna onmerkbaar omskep van die oorwonnes van die Grootduitse Ryk in bewoners van 'n land wat vir die wêreldkonflik tussen die *American Way of Life* en die Leninistiese diktatuur die sleutelrol toebedeel is ..."⁴⁰

Dit het verskeie gevolge gehad. Ten eerste het die geografiese sentrum wat die lot van Duitsland bepaal het, verskuif van Sentraal-Europa na die Atlantiese Oseaan. Duitsland kon nie meer alleen sy historiese rol as bolwerk teen die weswaartse Russiese uitbreidingsdrang vervul nie. Die waarborger van die Europese vryheid teen potensiële Sowjet-aggressie was Amerika, wat self veilig agter die Atlantiese Oseaan kon skuil, en wat dus honderdduisende troepe in Europa moes hou. Die Atlantiese binding het die lotsbepalende element vir die ná-oorlogse Wes-Duitsland en Wes-Europa geword.

Dit, saam met die trauma van die diepe morele afgrond waarin die Nazi-era die Duitse volk gedompel het, het 'n algehele nuwe oriëntering geveer. Reg aan die begin van sy gepubliseerde herinneringe vertel die eerste kanselier van die nuwe

³⁹ Paul Johnson, *Modern times. A history of the world from the 1920s to the 1990s* (Londen, Phoenix Giant, 1992), pp. 437-8.

⁴⁰ Stürmer, *Das Jahrhundert der Deutschen*, p. 179.

Wes-Duitsland, dr. Konrad Adenauer, hoe hy in die eerste maande ná die oorlog diep nagedink het oor die Duitse geskiedenis en oor die vraag hoe dié volk tot sulke afgryslieke dieptes kon daal. Die genesing, het hy gemeen, lê in die aanvaarding van die liberale demokrasie: "Die Duitse volk het al dekades lank in al sy onderafdelings gely aan 'n valse opvatting van die staat, van die mag, van die posisie van die enkeling teenoor die staat. Dit het van die staat 'n afgod gemaak en op 'n voetstuk geplaas; die enkeling, sy waardigheid en waarde het hy aan dié afgod geoffer."⁴¹

Met ander woorde, die Duitse politieke kultuur moes volledig afstand doen van sy outoritêre en totalitêre verlede en hom geheel en al by die Westerse liberale demokrasie aansluit. Maar dit, het Adenauer gemeen, moes ook vir die Wes-Duitse buitelandse beleid geld. Trouens, dit was in die Weste se belang dat die Duitse vraagstuk eindelik opgelos word. Terwyl Wes-Duitsland dus geduldig alles in sy vermoë moes doen om sy bure se vertroue te wen, moes die oë op die einddoel – die enigste moontlike einddoel om dié vertroue te behou – gevestig bly: "n Oplossing van die Duitse vraagstuk moes gevind word, wat van organiese aard en dus duursaam sou wees en wat ons Westerse bure sou gerusstel en hulle 'n duursame gevoel van veiligheid sou gee. ... Ek is Duitser, maar ek is en was ook altyd Europeër en het my só gevoel. ... Ek het my besonderlik besig gehou met die probleem van 'n Verenigde State van Europa, waartoe Duitsland moes behoort. In die toekomstige Verenigde State van Europa het ek die beste en mees duursame beveiliging van die Westerse bure van Duitsland gesien. ... In die toekomstige Verenigde State van Europa het ek die groot hoop vir Duitsland en daarmee vir Europa gesien: Ons moes Frankryk, Holland, België en die ander Europese lande daaraan probeer herinner dat hulle net so goed soos ons in Wes-Europa lê, dat hulle ons bure is en vir altyd sal bly, dat alle geweld wat hulle ons aandoen ten slotte tot euwels moes lei, dat geweld nooit tot 'n duursame vrede in Europa kon lei nie."⁴²

Adenauer se doel was dus om die Duitse vraagstuk op te los deur die land wat in sy geskiedenis vir soveel ontwrigting gesorg het te neutraliseer deur dit onlosmaaklik in die breë Weste, in Europa, onder te dompel. In die praktyk het dit voorlopig beteken dat die strewe na die Duitse hereniging op die lange baan geskuif moes word,⁴³ al het hy nooit heeltemal afstand daarvan gedoen nie. Josef Stalin het in 1952 laat blyk dat hy bereid sou wees om die Duitse verdeling op te hef en 'n hereniging te gedoog, maar dan op sý voorwaardes: Dié nuwe, herenigde Duitsland sou hom uit die breë Westerse bondgenootskap moes losweek en 'n neutrale staat

---

⁴¹ Konrad Adenauer, **Erinnerungen 1945-1953** (Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1965), p. 44.

⁴² **Ibid.**, pp. 40-1.

⁴³ Vgl. K Adenauer, **Erinnerungen 1953-1955** (Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1966), pp. 20-1.

word. Dit sou egter 'n algehele beleidsommeswaai van Adenauer verg, en daartoe was hy nie bereid nie.⁴⁴

Die verlore Duitse eenheid het Adenauer dus nie regstreeks in die Ooste gesoek nie, maar langs 'n omweg in die Westerse oorwinning wat hy op die lange duur verwag het. Intussen moes Wes-Duitsland alles in sy vermoë doen om die vertroue van sy Westerse bondgenote te win deur 'n voorbeeldige liberaal-demokrasie op te bou, 'n betroubare lid van Navo te wees, en 'n spesiale verhouding met sy buurstaat en historiese aartsvyand, Frankryk, en Amerika as dominante bondgenoot in stand te hou.

Adenauer se opvolgers, Ludwig Erhard en Georg Kiesinger, het sy beleid in breë trekke voortgesit. Maar in 1969 is die houvas van die Christen-Demokratiese Unie verbreek en het die Sosiaal-Demokratiese Party die belangrikste krag in 'n nuwe koalisie geword. Kiesinger se opvolger was Willy Brandt, wat met sy *Ostpolitik* in heelparty opsigte van die Adenauer-rikting afgewyk het. Brandt het reeds in 1956 'n beleid in die *Bundestag* begin bepleit wat onder die leuses *Wandel durch Annäherung* ("verandering deur nader te beweeg") en *Politik der kleinen Schritten* ("beleid van klein stappe") bekendheid verwerf het. In die toespraak het hy "die groots moontlike mate van betrekkinge" met Oos-Duitsland voorgestel "om die lewe in die arbitrêr verdeelde Duitsland aangenamer te maak".⁴⁵

Ná sy bewindsoorname het Brandt dus toenadering by die Sowjet-Unie en Oos-Duitsland gesoek. Dit het 'n paar maande later uitgeloopt op 'n formele verdrag ingevolge waarvan Oos-Duitsland de facto (ofskoon nie de jure nie) erken is en die twee Duitse state formeel afstand gedoen het van die gebruik van geweld teen mekaar. Brandt het ook 'n ooreenkoms met Pole gesluit om die Oder-Neisse-grens (die gewysigde grens van 1945 waarvolgens Duitsland groot gebiede aan Pole en die Sowjet-Unie afgestaan het) te erken. By sy eerste ontmoeting met die Oos-Duitse premier, Willy Stoph, in Erfurt het Brandt sy benadering onder meer só in 'n openbare toespraak verduidelik: "Ons kan die verdeling nie eenvoudig ongedaan maak nie, maar ons kan die gevolge van die verdeling probeer verander."⁴⁶

Dit was 'n aansienlike wysiging van die Adenauer-benadering. Egon Bahr, Brandt se belangrikste raadgever oor buitelandse beleid, het inderdaad nie Adenauer se benadering om Wes-Duitsland in die Weste in te bind, gedeel nie. Deur die betrekkinge tussen die twee Duitse state – en tussen Navo en die Warschau-pakt –

⁴⁴ Wladislaw Subok en Konstantin Pleschakow, **Der Kreml im Kalten Krieg von 1945 bis zur Kubakrise** (Hildesheim, Claassen, 1997), p. 228.

⁴⁵ Ann Tusa, **The last division. Berlin and the wall** (Londen, Hodder en Stoughton, 1996), p. 350.

⁴⁶ **Ibid.**, pp. 358-9. Vir 'n uitvoerige ontleding uit die oogpunt van Brandt self, kyk Willy Brandt, **Erinnerungen** (Frankfurt, Propyläen, 1989), hoofstuk IV.

stelselmatig te verbeter, het hy gehoop, kon die verdeling van Europa mettertyd oorkom word. En langs dié weg sou Duitsland uiteindelik dan ook herenig kon word.⁴⁷

Wat die twee rigtings wel gedeel het, was die oortuiging dat Duitsland se toekoms in vrede en stabiliteit gelê het, in die feit dat hy bowenal geen bedreiging vir sy omgewing mog inhou nie.

6. HELMUT KOHL

Brandt is gedwing om in 1974 te bedank weens die onthulling dat een van sy naaste medewerkers, Gunther Gillaume, 'n Oos-Duitse spioen was. Hy is opgevolg deur Helmut Schmidt, 'n politikus wat meer pragmaties en minder prinsipieel as Brandt gedink het, maar Brandt se *Ostpolitik* wel in hoofsaak voortgesit het. Sowel Brandt as Schmidt is heftig teengestaan deur die Christen-Demokratiese opposisie, ook toe Helmut Kohl die leiding van dié party in 1976 oorgeneem het. Maar in 1982 het die CDU weer die leiding van 'n nuwe regeringskoalisie gekry. Daarmee het Kohl sy sestien jaar lange kanselierskap begin, waarvan agt jaar aan die hoof van Wes-Duitsland sou wees en agt jaar aan die hoof van die herenigde Duitsland.

Kohl het die bewind oorgeneem teen die agtergrond van 'n langsaam veranderende internasionale situasie. Die *détente* van die laat sestiger- en vroeë sewentigerjare tussen Amerika en die Sowjet-Unie, wat die *Ostpolitik* vergemaklik het, was verby. In 1979 het Margaret Thatcher Britse eerste minister geword, en vroeg die jaar daarop is Ronald Reagan as die nuwe Amerikaanse president ingehuldig. Saam het hulle die defensiewe houding wat alle Westerse leiers voor hul tyd gekenmerk het, afgesweer en 'n historiese teenoffensief begin. Soos Reagan in 1982 in 'n toespraak aan die Britse laerhuis gesê het, wou hy 'n "crusade for freedom" begin wat pas sou eindig met "Marxism-Leninism on the ash heap of history".⁴⁸ Militêre hulp is dus aan opstandelinge verleen wat teen Sowjet-satellietregerings geveg het, soos in Angola, Nicaragua en Afganistan, maar ook aan die Poolse vakverbond *Solidarnosc* wat die kommunistiese diktatuur gewelddoos bestry het.⁴⁹ Amerika het sy militêre uitgawes drasties verhoog, en allengs het dit duidelik geword dat die Sowjet-Unie ekonomies heeltemal uitsak.

Helmut Kohl se politieke oortuigings het hy, blykens sy boek oor die dramatiese tydperk voorafgaande aan die hereniging, uit verskeie oorde gekry. Ten eerste

⁴⁷ Vgl. Jacques Schuster, "Der Vater der Ostpolitik", *Die Welt*, 20 Mei 1999.

⁴⁸ Philip Zelikow en Condoleezza Rice, *Germany unified and Europe transformed. A study in statecraft* (Cambridge, Harvard University Press, 1997), p. 19.

⁴⁹ Vgl. Timothy Garton Ash, *The Polish revolution. Solidarity 1980-1982* (tweede, bygewerkte uitgawe, Londen, Penguin, 1999), *passim*.

noem hy Konrad Adenauer spesifiek as sy politieke mentor, en verwys hy veral na *der Alte* se inbinding van Wes-Duitsland in die breë Westerse bondgenootskap en sy strewe om steeds 'n betroubare bondgenoot te wees, maar ook na sy weiering om hom op die duur by die Duitse verdeling neer te lê. Verder noem hy die verwoesting van die Tweede Wêreldoorlog, wat hy as seun meegemaak het. Dit alles het na bewering die grondslae van sy beleid beïnvloed.⁵⁰

Daar kan aanvaar word dat Kohl sy eie optrede meer konsekwent probeer voorstel het as wat dit in werklikheid was. Aanvanklik het hy, ondanks sy vroeëre teenstand, Brandt en Schmidt se *Ostpolitik* – en daarmee hul afwyking van die Adenauer-rigting – basies voortgesit. Hy was in 1987 selfs die gasheer toe die Oos-Duitse leier, Erich Honecker, luisterryk op 'n staatsbesoek in Bonn ontvang is, asof hy 'n hoogs geëerde vriend was.

Terselfdertyd het hy wel daarvoor gesorg dat sy geloofwaardigheid in die breë Westerse bondgenootskap bewaar bly deur onversetlik te staan by die stasionering van Amerikaanse Pershing- en Tomahawk-middellangafstandmissiele in Duitsland as antwoord op die plasing van Sowjet-SS-20-missiele aan die ander kant van die Ystergordyn, ondanks die grootste openbare betogings ooit in die Wes-Duitse geskiedenis. Agter die skerms het Kohl daarvoor gesorg dat hy op persoonlike vlak uitstekende betrekkinge met die belangrikste internasionale rolspelers opbou, veral die Amerikaners Reagan en dié se opvolger, George Bush, François Mitterrand van Frankryk, en Michail Gorbatsjof van die Sowjet-Unie. Slegs met Thatcher – 'n buitengewoon moeilike vrou – kon hy dit nie persoonlik goed vind nie.

In die moeilike maande voorafgaande aan die hereniging sou Kohl se jarelange belegging in goeie persoonlike betrekkinge vrugte afwerp. Michael Stürmer, sy historiese raadgewer in dié tyd, skryf daaroor: "Hy [Kohl] het oor die jare heen vertroue en internasionale aansien opgebou, die missielkrisis bemeester en met die Sowjetleiding, nie in die minste nie by sy besoek aan Moskou 'n jaar voor die val van die Muur, 'n warm verhouding laat ontstaan. Kohl se wellewendheid, sy regstreekse manier, sy dikwels slim geüite sentimentaliteit, maar ook die vermoë tot die groot historiese penseelstreep wat dikwels nie in dokumente neerslag vind nie, het hom in die voorafgaande jare 'n morele kapitaal besorg. Dit het hy, toe dit om die Duitse eenheid, die wêreldpolitieke inbedding daarvan en daarmee die oorkoming van die Oos-Wes-konflik gegaan het, gebruik in 'n kombinasie van Biedermann en Machiavelli.

⁵⁰ Helmut Kohl, Kai Diekmann en Ralf Georg Reuth, *Ich Wollte Deutschlands Einheit* (Berlyn, Ullstein, 1996), pp. 9-27.

Kohl se woord, lank voordat alles in verdragstaal vasgelê en onderteken is, het getel vir Gorbatsjof, wat van hom oorlewingshulp vir die Sowjet-Unie verwag het. Kohl se woord het getel vir Mitterrand, wat gemeen het die tyd het gekom vir die Europese ekonomiese en finansiële eenheid. Bowenal het Kohl se woord getel vir die Amerikaners, wat toe in Duitsland neigings vermoed het betreffende die prysgawe van die Atlantiese Navo-binding vir die Duitse eenheid – wat op die ou vasteland tot 'n onaangename herkennismaking met die geskiedenis sou moes lei."⁵¹

Michail Gorbatsjof, wat die leiding van die Sowjet-Unie in 1985 oorgeneem het, was veel meer pragmaties as sy voorgangers, maar sy doel was nooit om die kommunisme tot 'n val te bring nie; veel eerder om dit deur hervormings te verbeter en te versterk.⁵² Hy het egter sekere historiese kragte losgelaat wat hy uiteindelik nie kon beheer nie, en in die Europese somer van 1989 het sake heeltemal begin uitrafel. 'n Massiewe uittog van Oos-Duitsers deur Tsjeggo-Slowakye en Hongarye na Wes-Duitsland het op gang gekom. Die damwal se barste is geslaan deur 'n half-grappige uitspraak van Gorbatsjof se perswoordvoerder, Gennadi Gerasimof, op 'n perskonferensie: "You know the Sinatra song, 'I Did It My Way? Hungary and Poland are doing it their way."⁵³ Daarmee het Gorbatsjof te kenne gegee dat hy nie, soos sy voorgangers herhaaldelik ná 1945 gedoen het, militêr sou ingryp nie.

Dié bars in die damwal het uiteindelik op die aand van 9 November 1989 gelei tot die oopstelling van die grens tussen die twee Duitse state, waarmee die Ystergordyn en die Berlynse Muur inderwaarheid heeltemal verkrummel het. Daarmee is die dryfkrag van die geskiedenis, voorlopig altans, van leiers en staatsmanne oorgeplaas na Jan en alleman. Vir die eerste keer in dekades was dit die miljoene gewone mense wat die geskiedenis deur 'n bewuste keuse vir vryheid gedryf het. Aangesien Oos-Duitsland, anders as ander kommunistiese satelliete soos Pole, Hongarye en ander, op sigself geen bestaansreg had nie, maar vir sy voortbestaan afhanklik was van die Sowjet-Unie, het dié staat binne enkele maande verdwyn. Op 3 Oktober 1990 het die hereniging eindelijk plaasgevind.⁵⁴

Daarmee is 'n dramatiese nuwe situasie in die Europese en wêreldpolitiek geskep. Sowel die Europese as die Duitse verdeling was verby, en wie die Europese geskiedenis geken het, het onmiddellik met minstens 'n tikkie vrees en bewing na die onmiddellike toekoms gekyk. Immers, die stabiliserende uitwerking van die nukleêre magsewewig was weg, en in die plek daarvan het 'n nuwe vloeibaarheid

⁵¹ Michael Stürmer, "Helmut! Helmut!", *Die Welt*, 16 Augustus 2000.

⁵² Vgl. Michail Gorbatsjof, *Perestrojka. Een nuwe visie voor mijn land en de wereld* (Utrecht, Het Spectrum, 1987).

⁵³ Kissinger, p. 794.

⁵⁴ Vgl. hieroor die kontemporêre beskouings van Timothy Garton Ash in sy *We the people. The revolution of 89, witnessed in Warsaw, Budapest, Berlin & Prague* (Cambridge, Granta Books, 1990), passim.

en onsekerheid gekom. En om alles te kroon, was daar opeens weer 'n verenigde Duitsland met byna 80 miljoen siele in die sentrum van Europa. Sonder 'n behoorlike bestuur van die proses het die gevaar bestaan dat Duitsland weer die fokuspunt van twis en tweedrag en 'n nuwe onstabiliteit – en selfs oorlog – in Europa kon word.

Dié vrees van die historikus Hugh Trevor-Roper in Junie 1989, terwyl die woelinge nog na 'n crescendo beweeg het, was tipies van dié in Europa in dié tyd: "Perhaps if controls were removed, communism in East Germany would shrivel like a scroll. But would that not be a revolution, a de-stabilisation of Europe, which for 44 years has lived in a balanced peace? ... The only questions are, do the Germans really want it, and if so, how can it be achieved without destroying the delicate balance of Europe which has been based on division?"⁵⁵

Tog het die nuwe Duitse kolos in Helmut Kohl 'n vaste hand aan die roer gehad, iemand wat die historiese kennis en insig van 'n afgestudeerde doktor in die geskiedenis met die politieke behendigheid van 'n praktiese staatsman kon verbind. Kohl het duidelik besef wat aan die gang was. Terwyl hy daaraan vasgehou het dat slegs die Duitsers self kon besluit of hulle in één staat wou leef, het hy terselfdertyd verkondig dat die hereniging slegs kon plaasvind as dit sou saamval met die "legitieme belange van ons bure, vriende en vennote in Europa en die wêreld".⁵⁶

Dat die enormiteit van die probleem waarvoor Kohl gestaan het, kwalik oorbeklemtoon kan word, blyk uit die uiteindelijke resultaat. Nie alleen is Duitsland herenig nie, maar dit het in feitlik elke denkbare opsig op Kohl en Wes-Duitsland se voorwaardes gebeur. Pleks van moeisame onderhandelinge tussen die twee Duitse state om 'n nuwe entiteit tot stand te bring, het Wes-Duitsland die DDR eenvoudig kragtens art. 23 van sy eie grondwet van 1949 ingesluk – en dit met toestemming van die DDR!

Maar Kohl moes dit ook regkry sonder om dié herenigde Duitsland opnuut 'n bedreiging vir sy omgewing te laat word. Dit het beteken dat hy tussen die haas onoorkomelike teenoorgestelde belange van Navo en die USSR deur moes laveer. Sy ou Westerse bondgenote se vrees vir die nuwe Duitsland kon immers slegs besweer word deur die Adenauer-inbinding in die Weste enersyds kompromisloos na te volg, terwyl die Russe se vrees andersyds 'n neutrale Duitsland geverg het.

---

⁵⁵ Mark Mazower, **Dark continent: Europe's Twentieth Century** (Middlesex, Penguin, 1998), p. 394.

⁵⁶ Michael R Beschloss en Strobe Talbott, **At the highest levels. The inside story of the end of the Cold War** (Londen, Warner Books, 1994), p. 188.

Die uiteinde was nie slegs die beste *moontlike* resultaat nie, maar die beste *denkbare* een. Duitsland het lid van Navo en van die EU gebly. Navo-troepe het die reg behou om op Duitse bodem te bly. Russiese troepe het die aftog geblaas. Aanvanklik is nog ooreengekom dat Navo-magte nie in die voormalige DDR gestasioneer sou word nie, maar ná die Russe se vertrek in September 1994 het dit ook verval. Duitsland het sy soewereiniteit volledig herwin.

Meer nog: dit het alles feitlik geweldloos gebeur.

Met die tydsduur van verskeie jare klink dit alles veel makliker as wat dit was. Dit was nie maklik nie; as dit nie was vir die terughoudendheid, bereidheid tot kompromis en historiese insig van die meeste rolspelers nie, as dié buitengewoon vloeibare situasie met al sy plofkrag nie behoorlik bestuur is nie, kon dit in beginsel tot hernieude spanning, konflik en selfs tot die Derde Wêreldoorlog gelei het.

Aanvanklik was Kohl van plan om die herenigingskwessie versigtig en voetjie vir voetjie te voer. Binne drie weke ná die val van die Muur, op 28 November, het hy in 'n omvattende toespraak voor die *Bundestag* tien punte geformuleer om die twee Duitse state geleidelik te verenig, eers deur 'n konfederasie, later deur 'n behoorlike federasie. Geen tydslimiet is gestel nie.⁵⁷ Aan sy personeel in Bonn het Kohl die herenigingsproses op drie tot vier jaar gestel.⁵⁸

Hiermee het Kohl wel begin wegbeweeg van die *Ostpolitik*-benadering. Dié benadering sou vereis het dat hy die Oos-Duitse regering ter wille van stabiliteit polities en ekonomies moes ondersteun. Maar, ondanks dringende versoeke van die Oos-Duitse leiers, het hy geweier: Hy het geëis dat hulle eers ingrypende politieke en ekonomiese hervormings moes instel voordat hy hulp sou oorweeg.⁵⁹ Enersyds was dit ekonomies verstandig, want enige finansiële hulp sou in daardie stadium eenvoudig in 'n bodemlose put afgewerp word. Maar dit was terselfdertyd ook polities verstandig, want sy eise het in die praktyk op die afskaffing van die kommunisme neergekom. En sonder die kommunisme was daar vir die aparte voortbestaan van die DDR geen regverdiging nie. Só sou die DDR soos 'n ryp appel in sy skoot val.

Slegs 'n paar dae later sou dit egter vir hom duidelik word dat die momentum van die geskiedenis veels te groot vir sy versigtige benadering was, en dat hy die kruin van die golf moes ry terwyl dit daar was. In werklikheid het die Oos-Duitsers die inisiatief oorgeneem en die pas van die veranderinge deur hul massale

⁵⁷ Kyk Kohl, Diekmann en Reuth, pp. 160-75.

⁵⁸ Beschloss en Talbott, p. 139.

⁵⁹ Zelikow en Rice, pp. 109-10.

straatbetogings in Oos-Berlyn, Leipzig, Dresden en elders versnel. Op 19 Desember het Kohl sy eerste besoek ná die val van die Muur aan Oos-Duitsland gebring – en wat hy dáár in Dresden meegemaak het, het sy asem byna weggeslaan. "Ons het skaars geland, en plotseling het ek besef: Dié regime is klaarpraat. Die eenheid kom! Die hele lughawe, veral die geboue, was vol van duisende mense, 'n see van swart-rooi-goue baniere [die kleure van Wes-Duitsland] het in die koue Desemberlug gewaai."⁶⁰

Ná sy gesprek met die Oos-Duitse premier, Hans Modrow, het Kohl die versamelde menigte buite uit die vuur toegesprek. Sy woorde gee 'n goeie idee van wat hom beweeg het en hoe hy sake gesien het, des te meer omdat hy nie die toespraak voorberei het nie. Dit sou die moeite loon om uitvoerig daaruit aan te haal: "Ons, die Duitsers, leef nie alleen in Europa en die wêreld nie. 'n Blik op die landkaart wys dat alles wat hier verander, gevolge vir al ons bure moet hê, op die bure in die ooste en op die bure in die weste. Dit het geen sin as ons nie kennis daarvan neem dat baie mense ons op dié pad met sorg en baie ook met angsk bekyk nie. Uit angsk kan niks goeds groei nie.

En tog moet ons as Duitsers aan ons bure sê: In die aangesig van die geskiedenis van dié eeu het ons begrip vir baie van dié angste. Ons sal dit ernstig opneem. Vir ons beteken dit dat ons ons belange as Duitsers wil behartig. Ons sê 'Ja' vir die selfbeskikkingsreg waarop alle volke van hierdie aarde geregtig is – ook die Duitsers. Maar, liewe vriende, dié selfbeskikkingsreg maak vir die Duitsers slegs sin indien ons ook die veiligheidsbehoefte van die ander daarby nie uit die oë verloor nie. Ons wil in 'n wêreld in beweeg wat meer vrede en meer vryheid het, wat meer mét mekaar en nie meer téén mekaar optree nie. Die huis Duitsland, óns huis, moet onder 'n Europese dak gebou word. Dít moet die doel van ons politiek wees."

Kohl het voorts verwys na die einde van die Tweede Wêreldoorlog, toe hy 'n kind van vyftien jaar was: "Ek het toe die kans gehad om daar anderkant in my tuiste in die Palts groot te word, en ek behoort tot daardie jong geslag wat ná die oorlog gesweer het – soos ons hier ook –: Nooit weer oorlog, nooit weer geweld nie! En ek wil graag hier voor u dié eed uitbrei, en ek roep u dit toe: Van die Duitse bodem moet in die toekoms altyd vrede uitgaan – dít is die doel van ons politiek!"⁶¹

In verskillende reekse samesprekings met al die belangrikste Europese en wêreldstaatsmanne – press. George Bush van Amerika, Michail Gorbatsjof van die Sowjet-Unie, François Mitterrand van Frankryk en mev. Margaret Thatcher, Britse

⁶⁰ Kohl, p. 213.

⁶¹ **Ibid.**, pp. 220-1.

premier, het Kohl daarin geslaag om die vrese oor die Duitse eenwording doeltreffend te besweer. En uiteindelik het die groot moondhede bes gegee, en Duitsland is inderdaad op 3 Oktober 1990 herenig. Die belangrikste faktore wat die deurslag gegee het, was sy uitstekende persoonlike verhoudinge met al die belangrikstes (met die uitsondering van Thatcher), die feit dat pres. George Bush hom op beslissende oomblikke gesteun het, die swakheid van die verkrummelende Sowjet-Unie, en die feit dat daar ooreengekom is om die herenigde Duitsland as 't ware in 'n verenigende Europa onder te dompel en te neutraliseer.⁶²

Kohl het dit dus nie daar gelaat nie. Toe die skares met die aanbreek van dié historiese dag voor die Berlynse *Reichstag* saampak, het hy later geskryf, "was ek my ook sekerlik daarvan bewus dat ons slegs 'n deel van die visie waarmee ons ná die oorlog aangetree het, verwerklik het. Voor ons het toe gelê en lê ook vandag nog die volbrenging van die ander deel: die vereniging van Europa."⁶³

As sy versigtige manewrering voor die geskiedenis duursaam moes wees, moes die proses onomkeerbaar gemaak word. Die gevaar van die Duitse hereniging moes besweer word. Ook moes voorkom word dat Europa weer in 'n situasie soortgelyk aan dié voor 1939 of selfs voor 1914 beland. Gevolglik was Kohl saam met Mitterrand die dryfkrag agter die Verdrag van Maastricht van 1991, wat die vervanging van die onderskeie Europese geldeenhede met 'n enkele een, die *euro*, in die vooruitsig gestel het – 'n vooruitsig wat eindelijk op 1 Januarie 2002 verwesenlik is.⁶⁴ Ook was hy een van die belangrikste aanvanklike dryfkrigte agter die ooswaartse uitbreiding van Navo na Sentraal-Europa deur die toelating van Pole, Hongarye en Tsjeggië in 1998. Dit was die derde groot geopolitieke herskikking in Europa in die twintigste eeu ná dié van 1918 en 1945. Wat dit des te merkwaardiger gemaak het, was dat dié proses feitlik sonder geweld geskied het.

Al drie historiese figure van dié artikel is uiteindelik onaangenaam uit die openbare lewe verwyder. Al drie het hulself teen die einde van hul loopbane oorskat. Bismarck is in 1890 deur die verwaande jong keiser Wilhelm II verwyder; Hitler het homself met 'n pistool in die mond geskiet en sy liggaam is verbrand; Kohl is in 1998 in 'n algemene verkiesing deur die kiesers verwerp. Tog sal al drie name nog lank deur die Duitse geskiedenis weerklink, met dié verskil: Bismarck en Kohl sal hoofsaaklik positief onthou word; Hitler as een van die grootste misdadigers van alle tye.

⁶² Die boek van Zelikow en Rice beskryf die proses uitvoerig.

⁶³ *Ibid.*, p. 483.

⁶⁴ Vgl. Elizabeth Pond, *The rebirth of Europe* (Washington, Brookings Institution, 1999), pp. 39-40.

7. BESLUIT

In die inleiding is die vraag gestel: Hoe word die geskiedenis gemaak? Hoeveel beweegruimte het individuele mense – presidente, generaals, ensovoorts? Is dit hulle wat bepaal wat gebeur, of is dit onpersoonlike faktore – soos die ekonomie, die klassestryd, en dies meer, wat die motor van die geskiedenis is?

In dié artikel is gepoog om dié vraag aan die hand van drie gevallestudies te beantwoord. Al drie – Bismarck, Hitler en Kohl – het met sekere konstante faktore te make gehad. Dit was hoofsaaklik die sentrale ligging van Duitsland, wat hom militêr moeilik verdedigbaar gemaak het, maar hom terselfdertyd polities, ekonomies en kultureel uitstekend in staat gestel het om die leidende Europese moondheid te word. Wie dit geweet het, sou ook ingesien het dat oorlog téén die Duitse nasionale belang was en vrede juis ín sy belang. Dít was die objektiewe werklikheid waarmee al drie individue te make gehad het.

"The broad thrust of a country's external relations," verduidelik William Carr, "is determined in large measure by a combination of factors: past history and tradition, strategic necessity, geographical location and economic power. Within these parameters individuals or groups of individuals in the corridors of power make their decisions and choose the methods they consider appropriate to advance the national or imperial 'interests' of the state they serve ... In other words, the freedom of manoeuvre of policy-makers is necessarily limited and conditioned by the broad determinants of policy, whatever their particular philosophy of life may be."⁶⁵

Uit die aanhalings hierbo is dit duidelik dat al drie 'n sekere begrip hiervan gehad het. Bismarck het drie oorloë doelbewus uitgelok om die Duitse eenheid teweeg te bring, maar dit baie versigtig gedoen deur telkens eers sy teenstander behoorlik te isoleer. Daarna het hy negentien jaar lank gemanoeuvreer om sy skepping te beveilig deur die vrede te bewaar en oorlog te vermy. Hy het binne die grense van die moontlike gebly en is beloon met ongelooflike ekonomiese voorspoed en politieke invloed. Ná hom het sy opvolgers hiervan afgewyk en is beloon met die rampspoed van 1914-'18.

Hitler was ook bewus van die probleme van Duitsland se ligging, maar dit is totaal oorskadu deur sy rigiede ideologiese benadering dat volke óf steeds moet veg óf ondergaan, en dat Duitsland *Lebensraum* in die ooste benodig het om te oorleef. In die proses het hy sy oë vir die werklikheid gesluit. Hy het die grense van die moontlike ruimskoots oorskry en is gestraf met die *Götterdämmerung* van 1945.

---

⁶⁵ Carr, p. 55.

Miskien nog meer as die ander twee was Kohl van Duitsland se beperkinge bewus. Sy hele beleid in die dramatiese maande van onderhandeling en eenwording in 1989-'90 was daarvan deurdrenk. En ten slotte het hy sý skepping probeer beveilig deur die herenigde Duitsland as 't ware in 'n verenigende Europa te neutraliseer. Ook hy het in oortreffende mate binne die grense van die moontlike gebly en is beloon met 'n vreedsame Europa waarin Duitsland 'n leidende rol speel.

Anders gestel: Tydens 'n besoek aan die destydse Wes-Berlyn in April 1979 het die Franse filosoof Raymond Aron half treurig na die vele ruïnes gekyk en aan die Amerikaanse historikus Fritz Stern gesê: "Dit kon Duitsland se eeu gewees het."⁶⁶ Dat die twintigste eeu wel as Duitsland se eeu begin het, was grotendeels aan Bismarck te danke; dat die belofte nie vervul is nie, was grotendeels aan Wilhelm II, sy agtereenvolgende rykskanseliers en aan Adolf Hitler te wyte. Dat Duitsland weer 'n groot Europese rol by die aanvang van die 21ste eeu speel, is die verdienste van Helmut Kohl.

Uit dit alles kan die sentrale probleemstelling van dié artikel beantwoord word: Sowel Marx as Carlyle het dit mis. Die geskiedenis word nie slegs deur onpersoonlike kragte gevorm nie, en ook nie slegs deur invloedryke individue nie. Die waarheid is dat individue wel deeglik 'n belangrike rol speel, maar dat hulle dit binne 'n bepaalde politieke, ekonomiese, maatskaplike en kulturele konteks doen. Binne die grense wat deur die konteks gestel word, het hulle bewegingsvryheid; buite die grense word dit besonder problematies. Hitler het hom nie aan die grense gesteur nie; die ander twee wel. En dus was Hitler 'n mislukking; dus het Bismarck en Kohl sukses behaal.

---

⁶⁶ Fritz Stern, **Einstein's German World** (Londen, Penguin, 2001), p. 3.